

УДК 373.5.015.31:34

DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2022.85.02>

Бабич В. І., Дубовой В. В., Дубовой О. В., Бабич Л. М., Галюза С. С.

ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗДОРОВ'Я ДІТЕЙ ІЗ ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ

Стаття присвячена проблемі формування соціального здоров'я дітей з особливими потребами в умовах інклюзивної освіти. Наголошується на значущості розробки для комплексу потенційно важливих соціальних інституцій (серед яких особливо важливими є: загальноосвітні навчальні заклади; реабілітаційні установи системи охорони здоров'я; установи соціального захисту; інклюзивно-ресурсні центри) технологій формування соціального здоров'я дітей з особливими потребами з урахуванням тісної взаємодії відповідних соціальних інституцій в зазначеному вище контексті. Зазначається, що формування соціального здоров'я дітей з особливими потребами має відбуватись шляхом розроблення інноваційних методів та методик формування, спрямованих на підвищення у відповідній категорії дітей відчуття власної гідності, усвідомленні себе повноцінною частиною суспільства, спрямованістю до максимального розкриття наявного потенціалу в різних сферах соціального середовища з урахуванням наявного психофізичного стану, оволодінні здатністю кожної дитини взаємодіяти з мікро-, мезо- та макросередовищем, що забезпечуватиме спроможність дітей з особливими потребами конкурувати на ринку праці, сприятиме соціально-економічному розвитку країни тощо. Наголошується на важливості розробки методичного забезпечення процесу формування соціального здоров'я дітей з особливими потребами в умовах інклюзивної освіти, зокрема практико-методичні рекомендації для педагогічних працівників закладів середньої освіти (викладачів фізичної культури, вчителів гуманітарного та природничого напрямків) в контексті формування соціального здоров'я дітей з особливими потребами в умовах інклюзивної освіти; методичні рекомендації для працівників реабілітаційних установ системи охорони здоров'я щодо підвищення рівня сформованості соціального здоров'я дітей з особливими потребами з урахуванням характеру наявних психофізичних вад тощо.

Ключові слова: соціального здоров'я, діти з особливими потребами, інклюзивна освіта.

У Конституції України в статті 3 зазначається: “Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю”. Соціальне здоров'я є однією з надзвичайно важливих складових частин здоров'я людини. Всесвітньою організацією охорони здоров'я “здоров'я” визначається як стан повного фізичного, психічного та соціального благополуччя, а не тільки через відсутність хвороб та фізичних вад. Прагнення України інтегруватись у Європейський та світовий цивілізований простір сприяло розширенню прав дітей з особливими потребами. Між тим вирішення проблеми формування соціального здоров'я дітей з особливими потребами в умовах інклюзивної освіти потребує злагодженого функціонування сукупності відповідних інституцій, серед яких надзвичайно важливу роль відіграють загальноосвітні навчальні заклади; реабілітаційні установи системи охорони здоров'я; установи соціального захисту; інклюзивно-ресурсні центри.

Проблема формування соціального здоров'я дітей з особливими потребами є мало дослідженою не лише в Україні, але й поза її межами. Сам феномен соціального здоров'я особистості також майже не вивчався вітчизняними вченими. На жаль, доводиться констатувати, що більше уваги проблемі формування соціального здоров'я як по відношенню до населення в цілому, так і на особистісному (індивідуальному) рівні являють праці зарубіжних вчених інших країн. У доступній нам джерельній базі звертаємо особливу увагу на дослідження вчених Кембриджського університету In D. Chelmon, N. Karjane, H. Ricciotti, A. Young [4], в якому науковці вивчали поведінкове, сексуальне й соціальне здоров'я, їх взаємозв'язок та взаємозалежність. Оскільки в доступній нам міжнародній джерельній базі нами не виявлено наукових робіт, присвячених формуванню соціального здоров'я дітей з особливими потребами, а проблема соціального здоров'я особистості ретельно досліджувалась авторами даної роботи, основним підґрунтям для нашого дослідження також слугують праці вітчизняних та зарубіжних вчених, присвячені проблемі соціалізації дітей в умовах інклюзивної освіти, зокрема це наукові роботи О. І. Рассказової [11], Megan Tones [5], Adam W. McCrimmon [1] та ін. У межах даного дослідження певну цінність для нас також являють наукові праці вітчизняних вчених (В. Бабич, Ю. Бойчук, О. Дубовой, О. Караман, Я. Малькова та ін.) в контексті проблеми формування соціального здоров'я особистості взагалі та дітей різних вікових категорій зокрема [2; 3; 5; 7; 8; 9; 11].

Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні щодо подальшого впровадження до відповідних соціальних інституцій (загальноосвітні навчальні заклади; реабілітаційні установи системи охорони здоров'я; установи соціального захисту; інклюзивно-ресурсні центри) технологій формування соціального здоров'я дітей з особливими потребами в умовах інклюзивної освіти.

Соціальне здоров'я дитини з особливими потребами ми визначаємо як складну інтегровану особистісну якість, що характеризується відчуттям особистістю себе як повноцінно члена суспільства, впевненістю у власних можливостях, спрямованістю до особистісної та професійної (в майбутньому) самореалізації, спроможністю до взаємодії з мікро-, мезо- та макросередовищем, націленістю на розкриття власного потенціалу в різних сферах соціального середовища з урахуванням наявного психофізичного стану. Незважаючи на створення в Україні певних умов набуття ключових компетентностей дітьми з особливими потребами,

нагальною потребою наразі є як розроблення науково-методичного забезпечення цього процесу, так і формування у відповідній категорії дітей відчуття себе повноцінним членом суспільства, впевненості у власних можливостях, спрямованості до особистісної та професійної (в майбутньому) самореалізації тощо.

Для вирішення зазначених завдань окресленої проблеми, спрямованих на підвищення рівня сформованості соціального здоров'я у дітей з особливими потребами, виникає необхідність не лише в модернізації наявних на сьогодні методів та методик соціалізації цієї категорії дітей, але й розробленні комплексу відмінно нових методів та методик з урахуванням специфіки проблеми формування соціального здоров'я дітей з особливими потребами, що буде покладено в основу відповідних технологій забезпечення цього процесу (в межах кожної окремої потенційно важливої інституції) у чіткій відповідності до можливостей кожної інституції, максимального використання її потенціалу у формуванні соціального здоров'я дітей з особливими потребами (враховуючи характер психофізичних відхилень конкретної дитини, її інтереси, життєві потреби, матеріальне забезпечення тощо). Особливістю вирішення цієї проблеми є те, що виникає необхідність здійснити ґрунтовний аналіз (в контексті реальних дій та потенційних можливостей) комплексу соціальних інституцій, в межах яких має відбуватись процес формування соціального здоров'я дітей з особливими потребами, підвищення в останніх рівня впевненості у собі та власних можливостях, спрямування до особистісної та професійної (в майбутньому) самореалізації, установалення комфортних взаємовідносин зі здоровими дітьми та дорослими на мікро-, мезо- та макро- рівнях тощо. Крім того, є потреба у розробці алгоритму чіткої взаємодії між такими інституціями, внесенні пропозиції на державному та регіональному рівнях щодо забезпечення синергії у діях в контексті формування соціального здоров'я дітей з особливими потребами. У свою чергу, розроблення технології формування соціального здоров'я дітей з особливими потребами створюватиме умови (у змістовному та процесуально-методичному контексті) для чіткої взаємодії усіх причетних до цього процесу інституцій на основі використання їх потужного потенціалу за рахунок розроблення інноваційних методів забезпечення цього процесу, а як наслідок – підвищення рівня соціального здоров'я дітей з особливими потребами, їх готовності до особистісної та професійної (в майбутньому) самореалізації, набуття впевненості в собі та власних можливостях, здатності конкурувати на ринку праці тощо.

Слід зазначити, що сформованість соціального здоров'я дітей з особливими потребами, перш за все, ґрунтується на законах гармонійності світу, співзвучності, взаємозв'язку та взаємозалежності усіх сфер людського буття, усвідомлення людини як важливої частини суспільства, а її сутності через призму гармонійності внутрішнього світу особистості. Розроблення практико-методичних рекомендацій щодо застосування (для кожної конкретної інституції) інноваційних методів формування соціального здоров'я дітей з особливими потребами дозволить використовувати їх в реальній практиці формування у дітей з особливими потребами готовності до повноцінного співіснування в суспільстві, максимально самореалізуватись у житті тощо.

Таким чином, у контексті зазначеної проблеми виникає необхідність вирішення таких завдань, а саме:

1. Ґрунтовно дослідити можливості кожної із соціальних інституцій (загальноосвітні навчальні заклади; реабілітаційні установи системи охорони здоров'я; установи соціального захисту; інклюзивно-ресурсні центри та ін.) в контексті формування соціального здоров'я дітей з особливими потребами з урахуванням забезпечення їх тісної взаємодії в зазначеному вище контексті.

2. Розробити та експериментально перевірити ефективність інноваційних методів та методик формування соціального здоров'я дітей з особливими потребами, враховуючи вік дітей (діти молодшого шкільного віку, молодші та старші підлітки, юнацький вік), а також специфіку кожної конкретної інституції, в межах якої відбуватиметься вищезазначений процес.

3. Розробити діагностичний інструментарій з метою здійснення моніторингу стану сформованості соціального здоров'я дітей з особливими потребами, окремо для кожного вікового періоду.

4. Розробити практико-методичні рекомендації для педагогічних працівників закладів середньої освіти (викладачів фізичної культури, вчителів гуманітарного та природничого напрямків) в контексті формування соціального здоров'я дітей з особливими потребами в умовах інклюзивної освіти.

5. Розробити практико-методичні рекомендації для працівників реабілітаційних установ системи охорони здоров'я щодо підвищення рівня сформованості соціального здоров'я дітей з особливими потребами з урахуванням характеру та ступеню відхилень у стані соматичного (фізичного) та психічного здоров'я (наявних психофізичних вад).

6. Розробити практико-методичні рекомендації з формування соціального здоров'я дітей з особливими потребами для вчителів загальноосвітніх навчальних закладів в позакласній діяльності з урахуванням специфіки та потенціалу конкретної спеціалізації (вчителів оздоровчого спрямування – вчителі фізичної культури, вчителі основ здоров'я; вчителів гуманітарного та природничого профілів).

7. Розробити практико-методичні рекомендації для взаємодії педагогічних працівників, фахівців реабілітаційних установ системи охорони здоров'я, працівників установ соціального захисту; фахівців інклюзивно-ресурсних центрів щодо взаємодії із засобами масової інформації (телебаченні, радіо тощо) на місцевому (регіональному) рівні щодо розширення поінформованості батьків дітей з особливими потребами про можливості самореалізації цієї категорії дітей в умовах інклюзивної освіти, підвищення рівня сформованості соціального здоров'я тощо.

8. Розробити зміст спецкурсів “Основи формування соціального здоров’я дітей з особливими потребами”; “Методики формування соціального здоров’я дітей з особливими потребами в умовах інклюзивної освіти”.

9. Внести пропозицій до законодавчих документів в контексті забезпечення процесу формування соціального здоров’я дітей з особливими потребами.

Висновки. Наразі виникає гостра потреба у вирішенні складного питання формування соціального здоров’я дітей з особливими потребами в умовах інклюзивної освіти, зокрема шляхом розроблення інноваційних методів та методик, спрямованих на підвищення у відповідній категорії дітей відчуття власної гідності, усвідомлення себе повноцінною частиною суспільства, спрямованість до максимального розкриття наявного потенціалу в різних сферах соціального середовища з урахуванням психофізичного стану, оволодіння здатністю кожної дитини взаємодіяти з мікро-, мезо- та макросередовищем, що забезпечуватиме спроможність дітей з особливими потребами конкурувати на ринку праці, сприятиме соціально-економічному розвитку країни тощо.

Особливо значущим у зазначеному контексті є розроблення комплексу практичних напрацювань, зокрема: практико-методичні рекомендації для педагогічних працівників закладів середньої освіти (викладачів фізичної культури, вчителів гуманітарного та природничого напрямків) в контексті формування соціального здоров’я дітей з особливими потребами в умовах інклюзивної освіти; методичні рекомендації для працівників реабілітаційних установ системи охорони здоров’я щодо підвищення рівня сформованості соціального здоров’я дітей з особливими потребами з урахуванням характеру наявних психофізичних вад; практико-методичні рекомендації для взаємодії педагогічних працівників, фахівців реабілітаційних установ системи охорони здоров’я; працівників установ соціального захисту; фахівців інклюзивно-ресурсних центрів щодо взаємодії із засобами масової інформації (телебаченні, радіо тощо) на місцевому (регіональному) рівні щодо розширення поінформованості батьків дітей з особливими потребами про можливості самореалізації цієї категорії дітей в умовах інклюзивної освіти, підвищення рівня сформованості соціального здоров’я тощо; необхідно розробити спецкурси для здобувачів вищої освіти (майбутніх учителів) “Основи формування соціального здоров’я дітей з особливими потребами”; “Методики формування соціального здоров’я дітей з особливими потребами в умовах інклюзивної освіти”.

Використана література:

1. Adam W. Mc Crimmon. Inclusive Education in Canada: Issues in Teacher Preparation. *Intervention in School and Clinic*. 2015, Vol. 50(4). 234–237.
2. Babich V., Boychuk Yu., Poluljasshenko Yu., Zaytsev V., Dubovoyi O., Dolynniy Yu. Development of diagnostic tools and determination of the state of formation of social health of male and female students assigned to a special medical group. *Journal of Physical Education and Sport*®. 2018. Supplement issue 2, Art 164.P. 1099-1107. URL: <http://www.efsupit.ro>, DOI:10.7752/jpes.2018.s2164.
3. Babych V., Dubovoi, O., Savchenko, S., Kurilo, V., Kharchenko, S., & Zaitsev, V. Modern Approaches of Student's Social Health Formation in the Process of Physical Education. *Education. Innovation. Diversity*. № 2(2), P. 16–23. URL: <http://journals.rta.lv/index.php/EID/article/view/5420>. DOI: <https://doi.org/10.17770/eid2021.1.5420>.
4. In D. Chelmow, N. Karjane, H. Ricciotti, & A. Young (Eds.). Behavioral, Sexual, and Social Health. Office Gynecology: A Case-Based Approach. Cambridge: *Cambridge University Press*. 2019. P. 278–299.
5. Megan Tones, Hitendra Pillay, Suzanne Carrington, Subhas Chandra, Jennifer Duke&Rukh Mani Joseph Supporting Disability. Education through a Combination of Special Schools and Disability-Inclusive Schools in the Pacific Islands. *International Journal of Disability, Development and Education*, Volume 64, 2017. Issue 5.
6. Бабич В. І., Караман О. Л. Деякі аспекти професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури до формування соціального здоров’я учнів початкової школи. *Вісник Луганського нац. ун-ту імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки. Старобільськ*. 2021. Вип. 2(340). Ч. I. С. 139–156.
7. Бабич В. І. Зміст та структура поняття „соціальне здоров’я підлітка”. *Народна освіта*. 2012. Вип. 1(16). URL: <http://www.narodnaosvita.kiev.ua/vupysku/16/index16.htm>
8. Бабич В. І. Пошук шляхів удосконалення системи середньої освіти в контексті підвищення рівня соціального здоров’я сучасних підлітків. *Вісн. Луган. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка : Педагогічні науки*. 2015. № 1. С. 100–110.
9. Бабич В. І. Професійна підготовка майбутніх учителів до виховання соціально здорових підлітків: теорія і практика : монографія. Луганськ : Вид-во ТОВ „Щедра садиба плюс”, 2015. 488 с.
10. Малькова Я. П., Дубовой О. В., Бабич В. І., Зайцев В. О. Визначення чинників, що спонукають до занять спортом осіб з обмеженими можливостями. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. Запоріжжя, 2021. № 77. Том 2. С. 23–27.
11. Рассказова О. І. Розвиток соціальності учнів в умовах інклюзивної освіти: теорія та технологія: монографія. Харків: ФОП Шейніна О.В., 2012. 478 с.

References:

1. Adam W. McCrimmon. Inclusive Education in Canada: Issues in Teacher Preparation. *Intervention in School and Clinic*. 2015, Vol. 50(4). 234–237.
2. Babich V., Boychuk Yu., Poluljasshenko Yu., Zaytsev V., Dubovoyi O., Dolynniy Yu. Development of diagnostic tools and determination of the state of formation of social health of male and female students assigned to a special medical group. *Journal of Physical Education and Sport*®. 2018. Supplement issue 2, Art 164.P. 1099-1107. URL: <http://www.efsupit.ro>, DOI:10.7752/jpes.2018.s2164.

3. Babych V., Dubovoi, O., Savchenko, S., Kurilo, V., Kharchenko, S., & Zaitsev, V. Modern Approaches of Student's Social Health Formation in the Process of Physical Education. *Education. Innovation. Diversity*. № 2(2), P. 16–23. <http://journals.rta.lv/index.php/EID/article/view/5420>. DOI: <https://doi.org/10.17770/eid2021.1.5420>.
4. In D. Chelmsow, N. Karjane, H. Ricciotti, & A. Young (Eds.). Behavioral, Sexual, and Social Health. Office Gynecology: A Case-Based Approach. Cambridge: *Cambridge University Press*. 2019. pp. 278-299.
5. Megan Tones, Hitendra Pillay, Suzanne Carrington, Subhas Chandra, Jennifer Duke & Rukh Mani Joseph Supporting Disability. Education through a Combination of Special Schools and Disability-Inclusive Schools in the Pacific Islands. *International Journal of Disability, Development and Education*, Volume 64, 2017. Issue 5.
6. Babych V. I., Karaman O. L. (2021) Deyaki aspekty profesiynoyi pidhotovky maybutnikh uchyteliv fizychnoyi kul'tury do formuvannya sotsial'noho zdoroviya uchniv pochatkovoyi shkoly [Some aspects of professional training of future physical education teachers for the formation of social health of primary school students]. *Bulletin of Luhansk Taras Shevchenko National University. Pedagogical sciences*. Starobilsk. 2021. № 2 (340). Ch. I. S. 139–156. [in Ukrainian]
7. Babych V. I. (2012) Zmist ta struktura ponyattya „sotsial'ne zdorov'ya pidlitka” [The content and structure of the concept of „adolescent social health”]. *Public education*. № 1(16). URL: <http://www.narodnaosvita.kiev.ua/vupysku/16/index16.htm> [in Ukrainian]
8. Babych V. I. (2015) Poshuk shlyakhiv udoskonalennya systemy seredn'oyi osvity v konteksti pidvyshchennya rivnya sotsial'noho zdorovya suchasnykh pidlitkiv [Finding ways to improve the secondary education system in the context of improving the social health of today's adolescents]. *Bulletin of Luhansk Taras Shevchenko National University. Pedagogical sciences*. Starobilsk. № 1. S. 100–110. [in Ukrainian]
9. Babych V. I. (2015) Profesiyna pidhotovka maybutnikh uchyteliv do vykhovannya sotsial'no zdorovykh pidlitkiv: teoriya i praktyka [Professional training of future teachers for the education of socially healthy adolescents: theory and practice]: monohrafiya. Luhans'k : Vid-vo TOV „Shchedra sadyba plyus”. 488 s. [in Ukrainian]
10. Malkova Ya. P., Dubovoi O. V., Babych V. I., Zaitsev V. O. (2021) Vyznachennya chynnykiv, shcho sponukayut' do zanyat' sportom osib z obmezhenymy mozhyvostyamy [Identification of factors that motivate people with disabilities to play sports]. *Pedagogy of creative personality formation in higher and general education schools*. Zaporizhzhia. № 77. Tom 2. S. 23–27. [in Ukrainian]
11. Rasskazova O. I. (2012) Rozvytok sotsial'nosti uchniv v umovakh inklyuzyvnoyi osvity: teoriya ta tekhnolohiya [Development of students' sociality in the conditions of inclusive education: theory and technology]: monohrafiya. Kharkiv: FOP Sheinina O. V. 478 s. [in Ukrainian]

Babych V. I., Dubovoi V. V., Dubovoi O. V., Babych L. M., Galiuza S. S. Formation of social health of children with special needs in the conditions of inclusive education

The article is devoted to the problem of forming the social health of children with special needs in the context of inclusive education. The article emphasizes the importance of developing technologies for the formation of social health of children with special needs for a range of potentially important social institutions (among which are especially important: general educational institutions; rehabilitation institutions of the health care system; social protection institutions; inclusive resource centers) taking into account the close cooperation of relevant social institutions in the above context. It is noted that the formation of social health of children with special needs should take place through the development of innovative methods and techniques of formation aimed at improving the self-esteem of children in the relevant category, self-awareness as a full part of society, aimed at maximizing the available potential in various fields social environment, taking into account the existing psychophysical state, mastering the ability of each child to interact with the micro-, meso- and macro-environment, which will ensure the ability of children with special needs to compete in the labor market, will contribute to the socio-economic development of the country, etc. Emphasizes the importance of developing methodological support for the process of forming the social health of children with special needs in an inclusive education, in particular, practical and methodological recommendations for pedagogical staff of secondary education institutions (teachers of physical culture, teachers of humanities and natural sciences) in the context of the formation of social health of children with special needs in inclusive education; methodical recommendations for employees of rehabilitation institutions of the health care system to increase the level of formation of social health of children with special needs taking into account the nature of existing psychophysical defects, etc.

Key words: social health, formation, children with special needs, inclusive education.